

“Bu proje T.C. İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü tarafından desteklenmektedir.”

Bu makale Anayasa Hukukçuları Derneği tarafından gerçekleştirilen “Cumhuriyet’in 100. Yılında Demokrasi Hafızasının Oluşturulması Projesi” kapsamında kaleme alınmıştır.

Prof. Dr. Berdal Aral

KÜRESEL KRİZLERE MÜDAHALE VE KRİZLERİN YÖNETİMİ

Giriş

“Küresel Krizlere Müdahale ve Krizlerin Yönetimi” meselesini Türkiye’de 15 Temmuz 2016’da gerçekleşen garbe girişimi çerçevesinde anlamak ve anlamlandırmak için, öncelikle, modern dünyanın yaslandığı “uluslararası düzen”in (‘küresel tahakküm düzeni’) açıklığa kavuşturulması gerekir. Bu metinde önce bu olgu üzerinde durulacak, ardından bu düzeni oluşturan başlıca aktörler, dinamikler ve yapılar ortaya konacaktır. Daha sonra, mevcut uluslararası düzen içinde, ne tür sorunların ve gelişmelerin *kriz* olarak tanımlandığı konusuna odaklanılacaktır. Bu bağlamda, genel olarak Batı-dışı dünya için, ve daha özel olarak da İslam dünyası için olumlu neticeleri olan ve fakat bu düzende başat konumda olan mütehakkim güçlerin çıkar ve öncelikleri açısından ‘sorun’ oluşturan hemen her siyasî, askerî ya da, söz gelimi, ekonomi-politik gelişmenin, hâkim uluslararası ilişkiler söyleminde genellikle ‘kriz’ olarak tanımlandığı ileri sürülmekte, konu çeşitli örnek-olaylar üzerinden açıklığa kavuşturulmaya çalışılmaktadır. Bu tebliğde gerçekte uluslararası krizlerin çok önemli bir bölümünün ya doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak Batılı hegemonik güçlerin veya İsrail gibi onların yakın bağlaşıklarının ya da Rusya’nın sebebiyet verdiği krizler olduğu ortaya konmaktadır.

Bu kavramsal tartışmaların ve tarihî arka planın sağladığı zeminde, tebliğin ikinci bölümünde 15 Temmuz Darbe Girişimi’nin mevcut uluslararası düzen içinde öne çıkan başlıca aktörlerce neden bir ‘kriz’ olarak görülmediği ve neden bu darbe girişimine önde gelen Batılı devletler grubunun ve uluslararası örgütlerin açıkça karşı çıkmadıkları hususu tartışılmaktadır. Bu noktada, Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) iktidarında dönuşen Türkiye’nin hangi hususiyetleri itibarıyla hâkim uluslararası düzen açısından ‘tehlikeli bir unsur’ olarak görüldüğü tartışma konusu edilecektir. Bunun ardından, ana sütununu özgür seçimlerin, hukukun üstünlüğünün ve ifade özgürlüğünün oluşturduğu demokratikleşmenin, İslam dünyasının daha fazla özgüven kazanmasına ve uluslararası düzen içinde daha güçlü bir varlık alanı oluşturmasına neden ve nasıl imkân vereceği konusu üzerinde durulmaktadır. Bu tebliğin Sonuç bölümünde ise, Batılı mütehakkim güçlerin Batı-dışı coğrafyalarda askeri darbelere karşı demokrasiyi hemen her zaman “kullanışlı” iktidarlarca yönetilen ülkeler söz konusu olduğunda savunduğu ileri sürülmektedir.

“Uluslararası düzen”

Uluslararası düzeni oluşturan başlıca aktörler ve yapılar, başta Birleşmiş Milletler (BM) olmak üzere uluslararası örgütler, uluslararası hukuk, uluslararası normlar ve rejimler, kapitalist niteliği şüphe götürmeyen küresel ekonomi-politik yapı, uluslararası düzeyde etki doğuran hâkim fikirler ve ideolojiler, dünyadaki güç dengesi ve küresel yönetim düzenidir. Bunların hepsi, ayrı ayrı ve birbirleriyle karşılıklı etkileşim içinde, “uluslararası düzen” adı verilen karmaşık yapıyı oluşturmaktadır.

Mevcut uluslararası düzenin (‘küresel tahakküm düzeni’) başlıca ayırıcı özellikleri

Mevcut uluslararası düzenin başta gelen hususiyetleri şunlardır: söylem-eylem uyumsuzluğu; statükoculuk; demokratik olmaktan uzak oluşu; bugün bile güç-eksenli olması; Batı hegemonyasını tahkim etme eğiliminde olması; negatif (menfi) barış tasavvuruna yaslanması; dinleri, Batı-dışı medeniyetleri ve geleneksel değerleri dışlayıcı olması; uluslararası siyasetin ve kurumların küresel ekonomi-politiğin gölgesi altında olması. Şimdi bunların her birine sırasıyla bakalım.

Söylem-eylem uyumsuzluğu

Mevcut uluslararası düzen içinde insan hakları, özgürlük, barış, uluslararası hukuka saygı, demokrasi, fırsat eşitliği, sosyoekonomik refah ve hukukun üstünlüğü gibi ilke ve söylemlerle sık sık karşılaşmamıza rağmen, *filiyatta* genel olarak bunun tam tersi bir durumla karşılaşıldığını vurgulamak gerekir: soykırımlar ve etnik temizlikler karşısında genelde önde gelen devletlerin ve uluslararası kurumların sessiz kalması; işgaller ve istilâlar karşısında çoğu zaman benzer bir kayıtsızlık; ABD ve İsrail gibi bir kısım devletlerin başka ülkelerde zaman zaman gerçekleştirdiği kirli operasyonlar ve devlet terörü karşısında hemen her zaman başta BM olmak üzere uluslar kurumlarının hareketsizliği; küresel gelir adaletsizliği karşısında önde gelen devletlerin ve BM, Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü gibi uluslararası kurumların *kapsamlı* bir çözüm için harekete geçmekten uzak oluşu. Nitekim küresel düzeyde fırsat eşitliğinin ve sosyoekonomik refahın hedeflendiği söylene de, bugün -2020- dünyanın en zengin yüzde 1’i küresel gelirin yarısına sahipken, en yoksul yüzde 40, küresel gelirin sadece yüzde 5’ini elde edebilmektedir.

Statükoculuk

Mevcut uluslararası düzen belli güçlerin menfaatine olan verili statükoyu tehlikeye atabileceğinden, devrimlerden ve önemli radikal dönüşümlerden genellikle hoşlanmamakta ve o nedenle de çoğu zaman bu tür gelişmeleri engelleme çabası içine girmektedir. Nitekim mevcut uluslararası düzenin önde gelen aktörleri, Çin, Hindistan ve Rusya gibi devasa ülkelerin yanı sıra Brezilya, Meksika, Türkiye ve Güney Afrika gibi Yükselen Güçler'e alan açma konusunda oldukça isteksiz görünmektedir. BM Güvenlik Konseyi bağlamında 1990'ların ortalarında başlayan reform tartışmaları sürecinde, sürekli üyeler olan Çin ve Rusya bir yana, Yükselen Güçler'e Konsey'de yer verilmesinin engellenmiş olması, bu kapılığın önemli bir göstergesidir. Bunun yanı sıra, IMF ve Dünya Bankası içinde karar alma sürecinde devletlerin oy ağırlıklarının, dünyadaki ekonomi-politik güç merkezinin Batı'dan uzak Asya'ya kaymakta oluşuna rağmen, bugün bile Batılı devletler grubunun ve Japonya'nın lehine oluşu bir tesadüf değildir.

Demokratik olmaktan uzak oluşu

Mevcut uluslararası düzen ve küresel yönetim düzeni içinde en fazla sözü edilen kavramlar arasında demokrasi, katılım, şeffaflık ve çoğulculuk yer aldığı hâlde, özellikle 'küresel' nitelikte uluslararası örgütlerde ciddi bir temsil sorunu olduğu, karar alma süreçlerinde yeterli şeffaflığın olmadığı ve hatta BM Güvenlik Konseyi gibi bazı organlar içinde çok önemli bazı kararların kapalı kapılar ardında gizli pazarlıklar yoluyla alındığı bilinmektedir. Küresel yönetim düzeni içinde, birçok uluslararası örgüt, kurum, yapı ve mekanizma içinde alınan ve yüz milyonların hayatını etkileyen birçok kararın ardında, 'siyasî' olarak hiçbir topluluğa hesap vermesi gerekmeyen uzman ve teknokratların olması, 'demokrasi' ve 'şeffaflık' açısından son derece sorunludur. Ayrıca, küreselleşmenin nimetlerinden en çok Batılı devletlerin, onların bağlaştığı olan Japonya ve Güney Kore gibi devletlerin ve çokuluslu şirketlerin yararlanıyor oluşu, demokrasinin 'âdil paylaşım' boyutunun da mevcut uluslararası düzen içinde eksik kaldığını ortaya koymaktadır.

Mevcut uluslararası hukuk devletlerin uluslararası ilişkilerinde askerî güce başvurmasını yasakladığı hâlde, uluslararası düzen bugün bile büyük ölçüde güç-eksenlidir

Uluslararası düzenin bugün bile büyük ölçüde güç-eksensiz oluşunun başta gelen göstergelerinden birisi, BM Güvenlik Konseyi'nde bugün bile 'sürekli üye' statüsünde olup veto hakkına sahip olan devletlerin, II. Dünya Savaşı'nın galibi olan büyük devletler oluşudur. Üstelik bu devletlerin hepsi, kendileri nükleer silah sahibi olan devletler olduğu hâlde, başkalarının nükleer silah sahibi olmasına -hususiyetle kendi imtiyazlarını tehlikeye atacağı için- genelde karşı çıkmaktadırlar. Dahası, BM'nin (özellikle Güvenlik Konseyi bağlamındaki) kararları, çoğu zaman bir devletin savaş ve saldırganlıkla elde ettiği kazanımları tescil etme eğilimindedir. Söz gelimi, BM'nin uluslararası barış ve güvenlik konusundaki etkili organı olan Güvenlik Konseyi, Siyonist İsrail'in, kurulduğu 1948 yılından bu yana kaba güçle ele geçirmiş olduğu Filistin'in topraklarındaki egemenlik iddialarına uzun süre boyunca açıkça karşı çıkmaktan uzak dururken, yalnızca bu devletin 1967'de ele geçirmiş olduğu ve tarihi Filistin'in topraklarının sadece yüzde 22'sine denk gelen Batı Şeria, Doğu Kudüs ve Gazze'ye ilişkin olarak İsrail'in olası egemenlik iddialarına yönelik olarak itirazda bulunması, bunun açık bir göstergesidir. Benzer şekilde, 1992-1995 yılları arasında patlak veren Bosna silahlı Sırp güçler, hem BM hem de birçok devlet tarafından bağımsız bir devlet olarak tanınmış bulunan Bosna topraklarının önemli bir bölümünü savaş ve saldırganlık yoluyla ele geçirdiği hâlde, başta, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) olmak üzere, uluslararası düzen içinde öne çıkan güçler, 1995 sonlarında hazırladıkları ve savaşın asıl mağduru olan Müslüman Boşnaklara dayattıkları, federal bir yapı öngören Dayton Barış Anlaşması çerçevesinde, bu toprakların yüzde 49'unu âdeta saldırganlığı 'ödüllendirircesine' Bosnalı Sırlara tahsis etmişlerdir. Bütün bunların yanı sıra, mevcut uluslararası düzen içinde Batı-dışı dünyadaki kontrol edilemeyen siyasî hareketlilik genelde hâkim güçlerce 'tehdit' parantezine alınmakta ve bu gelişmelerin fâili olan aktörler, 'köktendinciler', 'teröristler', 'haydut devletler', 'etno-milliyetçiler', 'fanatikler' ve 'uygarlık düşmanları' gibi aşağılayıcı/dışlayıcı tasvir ve söylemler eşliğinde pasifize edilmeye çalışılmakta ve hatta kimi zaman BM de kullanılarak bu aktörlere yönelik uluslararası askerî operasyonlar düzenlenmektedir.

Batı hegemonyasını tahkim etmektedir

BM, Dünya Bankası, IMF ve Dünya Ticaret Örgütü gibi önde gelen küresel örgütlerin önemli bir bölümü, hem ABD öncülüğünde Batılı devletler grubunca özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında kurulmuş, hem de bu örgütlerin yaslandığı temel felsefe, kurumsal kültür, gözettiği amaçlar, dünya tasavvuru ve sorunları ele alma biçimi Batılı liberal, bireyci, kapitalist felsefe içinde şekillenmiştir. Bu felsefe içinde hâkim medeniyet olarak Batı medeniyeti

görülmekte ve üstelik bu medeniyete ait birey-eksenli insan hakları anlayışı, kapitalizm, piyasa ekonomisi, liberal (demokratik) siyasî ve hukukî yapılanma, bireyin topluluğa önceliği, modernizm, akılcılık, sekülerizm, hümanizm, ulus-devletçilik ve kalkınmacılık gibi model, anlayış ve yapıların 'evrensel' olduğu ileri sürülmektedir. Dahası, tüm küresel örgütlerde Batılı devletler grubunun çok önemli bir ağırlığı vardır. Söz gelimi, BM Güvenlik Konseyi içinde, Çin istisna edilirse, sürekli üyelerin hepsinin Batılı devletler grubu olduğu ileri sürülebilir. (Rusya'yı Batı-dışı bir devlet olarak görmek herhâlde isabetli olmaz.) Önde gelen uluslararası kurumların Batılı devletler grubunun menfaat ve beklentilerine aykırı kararlar alması, bugün bile çok istisnaî bir durumdur.

Negatif (menfi) barış tasavvuruna yaslanmaktadır

Mevcut uluslararası düzen içinde savaş ve çatışmalara ilişkin olarak ortaya konan çözümler çoğu zaman bir 'ateşkes'ten ibaret kalmaktadır. Birçok uluslararası çatışma ve uyuşmazlık, ne yazık ki, BM Kuruluş Andlaşması'nın 1(1). Maddesinde öngörülen "barışçı yollarla, adalet ve uluslararası hukuk ilkelerine uygun olarak" değil, güç dengeleri ve sahadaki gerçeklik gözetilerek, palyatif yollarla sona erdirilmeye çalışılmaktadır. Burada, hâkim uluslararası düzenin menfaatleri icabı, istikrar ve düzen öne çıkarılırken, adalet, hakkaniyet ve hakça paylaşımaya dayalı 'müspet barış' söz konusu edilmemektedir. O nedenle dünyadaki çatışmaların ve uyuşmazlıkların büyük çoğunluğu çözümsüz kalmaktadır. Böyle bir düzen içinde, yoksulluk, aşırı silahlanma, emperyalist saldırganlık, iç savaşlar, yasadışı göçler, mülteci krizi ve çevre kirliliği gibi küresel sorunlar karşısında, kapsamlı ve uzun vadeli bir mücadele stratejisi hemen hemen hiçbir zaman geliştirilmemektedir. Bunun başta gelen nedeni açıktır: hâkim güçler için burada sözü edilen küresel sorunların birçoğu aslında 'sorun' değildir.

Dinleri, Batı-dışı medeniyetleri ve geleneksel değerleri dışlamaktadır

Mevcut uluslararası düzen içinde Batılı değer ve paradigmaların dünyadaki onca değişime rağmen bugün dâhi hâkim olduğu ve aslında uluslararası düzen içinde mütehakkim konumda olan güçlerin Batı uygarlığını tek uygarlık ya da medeniyet olarak kabul ettiği bilinmektedir. O nedenle, başta İslam olmak üzere, dinlerden neş'et eden değer, tasavvur ve davranış kodlarının mevcut uluslararası düzen içinde kendisine hemen hemen hiç yer bulmadığını belirtmek gerekir. Günümüzdeki uluslararası düzen, uluslararası hukuk ve uluslararası kurumlar din-dışı bir tasavvur üzerine bina edilmiştir. Böyle bir tasavvur için-

de vahiy, ümmet, gelenek, kardeşlik ve dayanışma, ahlâk, adalet, mağdur ve mazlumların gözetilmesi, manevî değerler, ve müspet barış gibi değer ve davranış kodlarına yer yoktur. Bu yönüyle, tabiidir ki, mevcut uluslararası düzen 'kuşatıcı' olmaktan uzaktır. Son olarak, hem seküler bireyi, onun özel mülkiyet hakkını ve ulus-devleti referans noktası olarak benimsediğinden, hem de dinleri, manevi değerleri ve gelenekleri dışladığından, bu düzenin 'değer-siz' olduğunu da ifade etmek gerekir.

Uluslararası siyaset ve kurumlar, küresel ekonomi-politiğin gölgesi altındadır

Uluslararası düzenin en önemli kaygısı, küresel kapitalizmin ve liberal iktisadî kurumların işlerliğini ciddi bir engelle karşılaşmadan devam ettirmektir. Bu düzenin kendisine esas aldığı diğer öncelik, ilke ve hedefler, bu küresel ekonomi-politik ihtiyacın ancak yedeğinde yer alabilmektedir. Daha açık bir ifadeyle, bu düzen içinde hem siyasete, hem uluslararası kurumlara, hem de küresel yönetime yön veren ana parametreler, **liberalizm, kapitalizm, özel mülkiyet, sermayenin yayılması, serbest piyasa ekonomisi, yatırımlar**, ve finansal hareketler olup, bunlara yönelik olarak dünyanın herhangi bir bölgesinde çıkabilecek "engelleri" bertaraf etmek, bu düzenin başta gelen önceliğidir. Bunun anlamı açıktır: oyunun burada sözü edilen kurallarına uygun olarak oynamak isteyen aktörler, Batılı hegemonik güçlerin menfaatlerini de dikkate almaları hâlinde, bu düzen tarafından desteklenirken, bu parametrelere şu ya da bu düzeyde karşı çıkanlar, bu düzen içinde mütehakkim konumda olan devletler ve uluslararası kurumlarca acımasızca "terbiye edilirler".

Mevcut uluslararası düzen ve krizler

Mevcut uluslararası düzenin bölgesel ya da uluslararası düzeyde etkisi olan, yâni ikiden çok devleti ilgilendiren *krizleri* nasıl tanımladığı meselesi, konumuz açısından büyük önem taşımaktadır. Uluslararası düzen içindeki hâkim konumda olan devletler ve örgütlerce bir 'tehdit' olarak algılanan, belirsizliği nedeniyle statüko açısından kuşku uyandıran, düzen içinde ayrıcalıklı olan güçlerin çıkar ve beklentileri doğrultusunda bir an önce 'çözülmesi' gereken beklenmeyen gelişmelere, literatürde 'kriz' denmektedir. Beklenmeyen ve istenmeyen durumları 'kriz' olarak tanımlayan güçler, krizin tırmanmasını engellemek, yâni bunların küresel ya da bölgesel statüko açısından 'yıkıcı' olabilecek sonuçlarını ortadan kaldırmak için, genellikle ön alıcı eylemlere ve yöntemlere başvurma eğilimindedirler.

20. yüzyılın ilk yarısında uluslararası düzen ve krizler

Modern dönemde, genel olarak Batı-dışı dünya için ve daha özel olarak da İslam dünyası için 'müspet' olan hemen her gelişme, egemen uluslararası ilişkiler söyleminde genellikle 'kriz' olarak tanımlanmış/tanımlanmaktadır. Nitekim komünist bir siyasî ve iktisadî tecrübe olarak 1917'de ortaya çıkan Sovyetler Birliği, daha başlangıçtan itibaren hâkim uluslararası düzen açısından bir 'kriz' kaynağı olarak görülmüştür. Benzer şekilde, komünist bir model olarak 1949'da kurulan Çin Halk Cumhuriyeti, uluslararası düzen açısından yeni bir kriz olarak değerlendirilmiştir.

Soğuk Savaş döneminde uluslararası düzen ve krizler

Asya ve Afrika halklarının sömürgeciliğe karşı özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında ivme kazanan mücadelesi de, hâkim güçlerin gözünde bir kriz olarak zuhur etmiştir. Bu mücadeleler içinde Cezayir halkının 1954-1962 arasında sömürgeci Fransa'ya karşı vermiş olduğu destansı mücadele, hem uzun soluklu oluşu, hem sömürgeci gücün korkunç zulüm ve katliamları nedeniyle 1,5 milyon Cezayirli'nin ölümüne sebebiyet vermesi, hem de Cezayir halkının self determinasyon (kendi geleceğini özgürce belirleme) hakkı çerçevesinde bu ülkenin bağımsızlık talebinin BM'nin ve başka bazı uluslararası kurumların gündemine girmiş olması itibarıyla, o dönem adı çokça geçen bir kriz olarak öne çıkmıştır. 1950'li yıllarda patlak veren önemli bir kriz de, 1951 yılında İran'da Başbakan olarak göreve gelen Muhammed Musaddık'ın aynı yıl İngiliz petrol şirketlerini millileştirmesi olmuştur. Uluslararası düzenin hâkim güçleri açısından önemli bir 'tehlike' olarak kodlanan bu gelişme, hemencecik bir 'kriz' olarak uluslararası gündeme düşmüştür. Nitekim bu 'tehlike'yi bertaraf etmek için ABD-İngiliz istihbaratları devreye girmiş, İran ordusu içindeki bazı unsurların da bu emperyalist güçlerle iş birliği neticesinde, bu vatansever yönetim 1953 yılında alaşağı edilmiştir. Bu da *krizin sona ermesi* anlamına gelmiştir. Bunun yanı sıra, yine 1979 yılında İran İslam Devrimi sonucunda Batı'nın işbirlikçisi konumunda olan Şah rejiminin alaşağı edilmesi de, uluslararası düzen açısından yeni bir kriz oluşturmuştur. Mısır Devlet Başkanı Cemal Abdülnasır'ın 1956 yılında Süveyş Kanalı'nı millileştirmesi de, yeni bir krizin doğuşuna şahitlik etmiştir. Dahası, 'kriz'i bertaraf etmek için, Fransa, İngiltere ve İsrail gizli bir anlaşma çerçevesinde Mısır'a karşı askerî saldırıda bulunmuştur. 1973 yılında Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü'nün (OPEC) Arap üyeleri, 6 Ekim 1973'te patlak veren Arap-İsrail savaşında (Yom Kippur Savaşı) İsrail'i destekleyen -özellikle kalkınmış Batılı kapitalist ülkeler ve Japonya- ülkelere yönelik olarak savaştan hemen sonra petrol ambar-

gosu uygulamıştır. Bunun sonucunda petrolün varili yaklaşık 3 dolardan birkaç ay içinde 12 dolara çıkmıştır. O zamana dek sanayileşmiş ülkelerce çok ucuz fiyata bolca tüketilen Arap petrolünün bölge ülkelerinin ve halklarının menfaatine uygun olarak yeniden fiyatlandırılması, gerçekte bir 'petrol devrimi' olarak görülebilir. Oysa hepimizin bildiği üzere, uluslararası düzen, Üçüncü Dünya ülkelerinin kalkınmış Birinci Dünya ülkeleri karşısındaki mücadelesinde çok önemli bir kilometre taşı olan bu gelişmeyi 'petrol krizi' olarak tavsif etmekte bir an bile tereddüt etmemiştir. Öte yandan, Soğuk Savaş döneminde iktidara gelen komünist, sosyalist ya da genel olarak anti-emperyalist yönelimli rejimler hemen her zaman hâkim uluslararası söylemde bir 'kriz' odağı olarak gündeme getirilmiştir. Nitekim Soğuk Savaş döneminde, Latin ve Orta Amerika'da, Afrika'da, Güney Doğu Asya'da ve Orta Doğu'da uluslararası düzen içinde hâkim konumda olan emperyalist odakların çıkarları açısından tehdit oluşturan gelişmeler karşısında, birçok ülkede, genelde ABD'nin öncülüğünde askerî darbeler tezgâhlanmış, bazı ülkeler işgal edilmiş, bazılarında kısmî askerî müdahalelerde bulunulmuştur.

Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası düzen ve krizler

Soğuk Savaş sonrası dönemde de, söz gelimi, Latin Amerika'da iktidara gelen sosyalist yönetimler çoğu zaman uluslararası düzen içindeki hâkim güçlerce *bir bütün olarak* sorunlaştırılarak bunlar 'proto-kriz' olarak tanımlayabileceğimiz düşük düzeyli 'soğuk' kriz parantezine alınmıştır. Öte yandan, aynı dönemde, Cezayir (1992), Türkiye (1997), Pakistan (1999) ve Mısır (2013) gibi İslam ülkelerinde vuku bulan askerî darbeler hemen hemen hiçbir zaman 'kriz' olarak görülmezken, bu darbelere giden süreçte bu ülkelerde halkın kahir ekseriyetinin hassasiyet ve beklentileriyle örtüşen sivil demokrasiye geçiş çabaları, hâkim güçlerce bir sorun ya da istikrarsızlık/belirsizlik süreci olarak görüldüğünden, birer proto-kriz olarak kodlanmıştır. Öte yandan, İsrail'e karşı direniş seçeneğini benimseyen, İslami-yönelimli Hamas'ın 2006 yılında yapılan Filistin seçimlerini kazanması, uluslararası düzen açısından yeni bir 'kriz'e sebebiyet vermiştir. ABD-İsrail-Mısır gibi aktörlerin verdiği silahlı destek sonucu El Fetih'le ilişkili bazı silahlı grupların 2007'de gizli bir askerî operasyonla Hamas'ı Gazze'de alaşağı etme çabaları boşa çıkınca, Hamas bu tarihten itibaren Gazze'de tamamıyla hâkimiyeti ele geçirmiştir. Bu da uluslararası düzenin gözünde mevcut krizin daha da kesif hâle gelmesine yol açmıştır.

2010'un sonlarında Tunus'ta başlayan ve birçok başka Arap ülkesine sıçrayan Arap Baharı sürecinde de, demokrasi ve insan hakları söylemini başta gelen değerler parametresi olarak benimsemiş görünen hâkim uluslararası düzen, baskıcı otoriter rejimlere karşı Arap halkların özgürlük ve değişim taleplerini desteklemek bir yana, bu süreci boğmak için elinden geleni yapmıştır. Bu çarpık ve çelişkili yaklaşımın en önemli nedeni, Arap toplumlarında genel eğilimin, kendi halklarına yabancı, otoriter azınlık rejimlerine karşı çıkılması, İslami değerlerle uyumlu ve anti-emperyalist duruşa sahip siyasi güçlerin desteklenmesi yönünde olmasıdır. İşte bu nedenle, uluslararası düzen içindeki hâkim güçler Arap Baharı'nı Sonbahar'a çevirmek için ellerinden geleni artlarına koymadılar. Böylece, Arap dünyasındaki halk devrimleri, hâkim uluslararası söylem içinde 'İslamcı tehlike', 'fanatizm' ve 'terörizm' parantezine alınıp, bu devrimlerin her biri bertaraf edilmesi gereken birer 'kriz' alanına dönüştürülmüştür. Nitekim mütehakkim güçler, bir iki istisna dışında, 'eski baskıcı ve işbirlikçi rejimleri' yeniden ihya ederek -en azından şimdilik- bu hedeflerine ulaşmış görünmektedir.

Türkiye'deki 15 Temmuz Darbe Girişimi'ni de böyle bir bağlam içinde 'okumak' mümkündür. Başka bir deyişle, darbe girişimi öncesinde Tayyip Erdoğan yönetimindeki Türkiye, kimi zaman dış politikada 'eksen değiştirme' çabası içinde olduğu, kimi zaman kendisini İslam'a nispet eden terör örgütlerini desteklediği, kimi zaman da Osmanlı'yı ihya etmeye çalıştığı iddialarıyla uzun süredir bir proto-kriz odağı hâline getirilmiş bulunmaktaydı. Aslında bunu şöyle okumak da mümkündür: Türkiye'nin AK Parti iktidarı döneminde (2002-) dış dünyaya yönelik olarak hiç olmadığı denli aktif bir tutum alması, başka aktörlerle çok boyutlu ve çok katmanlı ilişkiler geliştirmesi, önemli uluslararası meselelerde milli çıkarlarıyla daha uyumlu bir diplomatik pozisyon benimsemesi, ve, son olarak, kendi tarihine yönelik küskünlüğüne son vermesi, bütün bu atılımların neticesinde, Türkiye'nin kendisini bir 'merkez' ülke olarak görmeye başlaması, uluslararası düzen içindeki mütehakkim güçlerin çıkarları ile çelişmekteydi. Bu anlamda, 15 Temmuz Darbe Girişimi, uluslararası düzenin gözüyle bakıldığında, bertaraf edilmesi gereken bir kriz olmak bir yana, Türkiye'de epeyi bir zamandır devam etmekte olan proto-krize son verme istidadı taşıyan olumlu bir gelişmeydi.

Buna karşılık, İsrail'in Filistin halkına ve genel olarak Arap dünyasına yönelik olarak Soğuk Savaş sonrasında da hız kesmeden devam eden saldırgan politikaları, 1947'de Hintli güçlerce işgal yoluyla ele geçirilen Keşmir'de Hindistan'ın onlarca yıldır işlediği insanlık suçları, Myanmar yönetiminin Arakan bölgesinde yaşayan Rohingya Müslümanlarını uzun

bir süredir hedef alan devlet terörü ve etnik temizliği, mevcut uluslararası düzen için, ancak ve ancak bu saldırganlıkların veya etnik temizlik dalgalarının doruğa çıktığı zaman aralıklarında 'kriz' olarak tanımlanmakta, diğer zamanlarda ise mesele gündemden düşmektedir.

O hâlde, açıktır ki, uluslararası düzen içindeki hâkim konumda olan Batılı güçlerle, başta İslam dünyası olmak üzere, Batı-dışı devletler grubu, hem *uluslararası barış ve güvenliği* hem de *ideal siyaset modelini* aynı pencereden görmemektedir. Batı-dışı dünyada, bir siyasal sistemin halkın tercih ve önceliklerini dikkate alması ve o ülkenin kadim değerleriyle uyumlu, değer, gelenek ve öncelikleriyle barışık, daha yerli bir yapıya dönüşmesi durumunda, başka bir deyişle, *vitrin* demokrasisi olmayıp *reel* ya da *derinleşen* demokrasi hâline gelmesi durumunda, genel olarak hâkim uluslararası düzende bunlar birer fanatizm, otoriter yönetim biçimi, ya da menfi anlamda etnik ve dinî milliyetçilik örnekleri olarak kınama konusu edilmektedir. Öte yandan, Batılı bir devletin ya da devletler grubunun Batı coğrafyası dışında yere alan bir ülkeyi askerî işgal ya da müdahale yoluyla kendi güdümüne alması, hâkim uluslararası düzende, çoğu zaman 'liberal müdahalecilik' gibi son derece yumuşak bir üslupla tavsif edilirken, Batı-dışı dünyanın gözünde bu tür fiiller işgal, istilâ, talan ve barbarlıktan başka bir şey olmayıp, bunlar 'uluslararası suç' teşkil etmektedir. Öte yandan, genelde Batılı devletlerin gerçekleştirdiği işgal ve istilâ karşısında silahlı direniş geçiren mağdur devlet halkları, bu hâkim uluslararası düzen içinde rahatlıkla 'terör örgütleri' olarak kodlanabilmektedir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde zuhur eden 'asıl' uluslararası krizler ve kriz alanları

Hiç şüphe yok ki, Soğuk Savaş'ın sona erdiği 1990'ların başlarından bu yana ortaya çıkan uluslararası krizlerin çok önemli bir bölümü ya doğrudan ya da dolaylı olarak Batılı mütehakim güçlerin ve İsrail ile Rusya gibi saldırgan devletlerin sebebiyet verdiği krizlerdir. ABD'nin 1980'lerden itibaren Libya ve İran'ı, 1990'lardan itibaren, yine bu iki devletin yanı sıra, Sudan, Suriye, Afganistan ve Irak gibi ülkeleri uluslararası terörü destekleyen devletler olarak kodlayıp, Libya'ya 1986'da, Sudan, Afganistan ve Irak gibi ülkelere ise 1990'lar da hava saldırıları düzenlemesi, yine 1990'larda BM Güvenlik Konseyi'nin Libya'ya karşı, 2006-2016 arasında ise İran'a karşı nükleer programı nedeniyle ambargo kararı almasını sağlaması, uluslararası krizlere sebebiyet vermiştir. Bütün bunların yanı sıra, ABD'nin ve onunla iş birliği yapan bazı devletlerin, sözü edilen ülkelere ve başka bazı ülkelere yönelik olarak birçok kirli operasyonlar gerçekleştirmesi, her ne kadar hâkim uluslararası düzen

her zamanki göz boyacılığı içinde bunları gizlemeye çalışmış olsa da, uluslararası krizler silsilesine sebebiyet vermiştir.

2000'li yıllarda ise hem ABD'nin, hem Rusya'nın, hem de Siyonist İsrail'in saldırganlığı doruğa çıkmıştır. Kuşkusuz bir uluslararası kriz olan ABD topraklarındaki 11 Eylül (2001) terör saldırısı sonrasında, müttefiklerinin de desteğini arkasına alan ABD, bu olaydan hemen sonra ilân ettiği "Teröre Karşı Savaş" stratejisi çerçevesinde, önce Afganistan'ı (2001), ardından da Irak'ı (2003) işgal etmiştir. Her iki işgal de devasa uluslararası krizler olup, bu işgallerin sonucunda birçok başka uluslararası krizler zuhur etmiştir. Aynı dönemde, yâni 2000'li yıllarda, İkinci Dünya Savaşı sonrasında değişmeyen bir uluslararası kriz olarak temayüz eden Filistin Sorunu daha da derinleşmiştir. Nitekim bu dönemde, İsrail'in, hem Filistin liderliğini hem de Filistin halkını hedef alan devlet terörü iyice doruğa çıkmış, hem işgal topraklarında inşa ettiği yasa dışı yerleşimler büyük bir artış göstermiş, hem de Gazze topraklarına yönelik olarak her türlü savaş ve insanlık suçlarını da işlediği kapsamlı saldırılar düzenlemiştir. Gazze'nin 2007'den bu yana İsrail'in topyekûn ablukası nedeniyle âdeta 'açık hava hapishanesi' hâline getirilmesi de, önemli bir uluslararası krize yol açmıştır. İsrail'in 2006'da Lübnan'a yönelik topyekûn silahlı saldırısı, ve, ayrıca, Suriye ile Lübnan topraklarında gerçekleştirdiği rutin hava saldırıları gerçek anlamda uluslararası krizler olarak tanımlanabilir. Bir yandan, ABD'nin ve İsrail'in İslam dünyasını hedef alan işgalleri, istilâları, talanları, kirli operasyonları ve drone saldırıları, bir yandan da, 2010 sonlarında başlayan Arap Baharı sürecinde Arap halkların özgürlük mücadelesinin genelde emperyalist güçlerin de desteğiyle 'eski düzen' yanlılarınca kanlı bir şekilde bastırılması, El Kaide ve DAESH gibi terör örgütlerinin başta Suriye ve Irak olmak üzere bazı Müslüman ülkelerde pıtrak gibi boy vermesine ya da etkinlik alanının güçlenmesine bir bakıma zemin hazırlamıştır. İslam dünyasını hedef alan yeni-sömürgeciliğin bugün yaşanan pek çok uluslararası krizin kaynağı olduğuna şüphe yoktur.

Buna karşılık, hâkim Uluslararası İlişkiler anlatısı, Afganistan'ın ve Irak'ın işgaliyle başlayan ve Teröre Karşı Savaş söylemi eşliğinde özellikle İslam coğrafyalarını hedef alan işgal, istilâ ve talanı, savaş ve insanlık suçlarını, milyonlarca insanın hayatını kaybetmesine ya da sakat kalmasına yol açan bu korkunç zulümler silsilesini yumuşak ve hatta iyimser ifadelerle, "liberal uluslararasıcılığın başarısızlığı", "ulus-inşasının başarısızlığı" ya da "liberal barışın krizi" gibi sözde 'bilimsel' kavramların ardına sığınarak âdeta görünmez kılmaya çalışmıştır. Böyle bir akademik kurgu içinde, uluslararası düzen içindeki hâkim söylem, 'barbarlık', 'zulüm', 'ahlâk', ve 'adalet' gibi kavram ve tanımları kapı dışarı etmekte

tereddüt etmemektedir. Bu bağlamda, İsrail barbarlığının, saldırganlığının, yayılmacılığının ve ırkçılığının adı da, hâkim Uluslararası İlişkiler söyleminde, basitçe “İsrail-Filistin çatışması”dır.

Rusya'nın 2008'de Gürcistan'ı hedef alan askerî müdahalesi, 2014'te ise yasa dışı askerî güç kullanımı yoluyla Kırım'ı fiilen Ukrayna'dan kopararak Rusya'ya bağlaması, önemli birer uluslararası kriz olarak zuhur etmiştir. 2008'de patlak veren ipotek (*mortgage*) kriziyle birlikte ABD'de başlayan ve başta Avrupa ülkeleri olmak üzere geniş bir coğrafyayı etkileyen mali kriz, son dönemin önde gelen küresel krizlerinden birisi olmuştur. ABD'nin Latin Amerika'daki Venezuela, Brezilya ya da Bolivya gibi ülkelerde 1990'ların ikinci yarısından itibaren iktidara gelen sol eğilimli yönetimleri genelde dolaylı müdahaleler yoluyla alaşağı etmeye çalışması da, yeni bir uluslararası krizin kapısını aralamıştır. Öte yandan, Arap Baharı'nın Batılı hegemonik güçlerin ve onların yerli işbirlikçilerinin çabalarıyla rayından çıkarılması, başka bir deyişle, Arap dünyasının 'normalleşmesinin' engellenmesi, kaçınılmaz olarak Ortadoğu'daki mevcut krizlere bir yenisini eklemiştir. 2017'de, başını Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin çektiği bir grup Arap ülkesinin Katar'ı hedef alan topyekûn ambargo kararı ve işgal tehdidi de, bölgede yeni bir uluslararası krizi tetiklemiştir.

Bütün bunların ötesinde, küresel yapısal sorunların varlığına işaret eden, hem ülkeler arasında hem de ülkelerin kendi içlerinde mevcut olan ekonomik sömürünün, yoksulluğun, savaşların ve çevre tahribatının yol açtığı sorunlar, genelde acil bir çözüme kavuşturulmalarının gerekliliği itibarıyla, aynı zamanda uluslararası krizler olarak not edilmelidir. Bunların yanı sıra, tüm yerkürede gözlenen mülteci krizi, insan kaçakçılığı, uyuşturucu kaçakçılığı, özellikle Afrika'da yüksek düzeydeki çocuk ölümleri, açlık ve yoksulluk, yaygın hastalıklar, ve son olarak, 2020'de zuhur eden, ardından hızla tüm dünyaya yayılan Covid-19 pandemisi, şu ana dek (20 Ekim 2020) yaklaşık 1.1 milyondan fazla insanın ölümüne sebebiyet vermesi ve genel olarak hayatı zorlaştırması itibarıyla, küresel bir krize dönüşmüştür.

15 Temmuz Darbe Girişimi ve Hâkim Uluslararası Düzen

Bilindiği üzere, Türkiye'de 2016'da gerçekleşen 15 Temmuz Darbe Girişimi'ne karşı, uluslararası düzen içinde hâkim konumda olan ABD, Avrupa Birliği ve BM gibi aktörler genelde demokrasiden yana tutum almaktan kaçınmışlardır. Buna karşılık, Rusya, İran, Katar, Fas,

Pakistan, Azerbaycan, ve Tunus gibi ülkeler, darbeye açıkça karşı çıkmışlardır. Bu durum, Mısır'da 2013'de Muhammed Mursi yönetimine karşı Mısır Genelkurmay Başkanı Abdulfettah el Sisi öncülüğünde gerçekleşen darbeye yönelik uluslararası tepkiler ile benzerlik taşımaktadır: Mısır'daki darbeye karşı hâkim uluslararası düzen içinde dikkate değer hiçbir tepki gösterilmezken, Türkiye ve Katar gibi ülkeler ve Afrika Birliği gibi uluslararası örgütler bu darbeye açıkça karşı çıkmışlardır; hatta darbeden sonra Mısır'ın üyeliği bu örgütçe askıya alınmıştır.

Uluslararası düzen içindeki hâkim güçlerin 15 Temmuz Darbe Girişimi'ne karşı çıkmayışlarının ardında yatan birçok neden vardır. Bu nedenlerin başta gelenlerine yakından bakalım.

AK Parti iktidarının anti-emperyalist bir yönelime girmiş olması

AK Parti iktidarı döneminde Türkiye'nin genel olarak Ortadoğu'ya yönelik emperyal müdahalelere karşı çıkması, özel olarak da hem Filistinlileri hem de komşu Arap ülkelerini hedef alan Siyonist saldırganlığa karşı çıkması, uluslararası düzen içindeki hâkim güçlerin Türkiye'nin mevcut yönetimine ilişkin genelde kuşkucu bir yaklaşım içine girmesine neden olmuştur. Bunların yanı sıra, Türkiye'nin 2000'li yıllarda İslam dünyası ile hiç olmadığı denli yakınlaşma çabası içine girmesi, küresel yoksulluk, aşırı silahlanma ve nükleer silahlara karşı eleştirel bir yaklaşım geliştirmesi, İslam dünyasının mevcut uluslararası düzen içindeki jeopolitik dışlanmışlığına karşı çıkması, dünyanın her yanında mazlum Müslüman azınlıkları desteklemesi, bir çok önemli meselede İslam dünyası 'adına' konuşmaya başlaması, ve İran'a karşı emperyalist güç odaklarıyla iş birliği yapmaması, Türkiye'deki mevcut yönetimin hedefe konması için yeterli gerekçeler oluşturmaktaydı.

Mütehakkim güçlerin İslam ülkelerinde dindar çoğunluğun desteklediği partilerin iktidara gelmesine karşı çıkması

Türkiye'de İslami kimliği dışlamayan bir demokrasi modelinin gelişmesi ve dahası AK Parti iktidarının, bir yandan kalkınma alanında önemli başarılar kaydedip halkın refah seviyesini yükseltirken, bir yandan da dış dünya ile ilişkilerinde genel olarak şahsiyetli bir duruş sergilemesi, AK Parti yönetimindeki Türkiye'nin diğer Müslüman halklar için 'örneklik' teşkil etmesini sağlamıştır. Dahası, bu yönetimin güçlü 'yerlilik' vurgusu ve İslam dünyası ile yakınlaşma içine girmesi, hâkim uluslararası düzen açısından engellenmesi gereken bir gelişme olmuştur.

Batılı başkentlerde ‘Yükselen Güç’ olarak Türkiye’ye ilişkin duyulan endişeler

Türkiye, AK Parti iktidarı döneminde hâkim uluslararası düzeni hiç olmadığı denli eleştirmeye başlamıştır. Türkiye’nin iktisadî ve sosyal olarak bu dönemde önemli bir kalkınma sürecine girmesi, dış dünyaya yönelik olarak çok-boyutlu ve aktif diplomasi izlemesi ve kendisini ‘merkez ülke’ olarak konumlandırması, bu ülkenin yükselen güç olarak temayüz etmesini mümkün kılmıştır. Türkiye’nin bu yeni konumu, bir bakıma kaçınılmaz olarak, onun, uluslararası kurumlarda daha güçlü temsil talebiyle at başı gitmiştir. Yine, aynı dönemde, Türkiye’nin, bir yandan Batı ittifakı içindeki konumunu muhafaza ederken, bir yandan da, Rusya, Çin, Afrika ve Latin Amerika gibi ülke ve coğrafyalara yönelik diplomatik atılımlara ve açılımlara girmesi, hâkim güçlerin gözünde bu ülkenin “eksen değişikliği’nin işaret taşları olmuştur. Türkiye’nin özellikle Cumhurbaşkanı Tayyip Erdoğan’ın bayraklaştırdığı, başta BM sistemi olmak üzere, uluslararası düzenin adaletsizliğine vurgu yapan ve BM bünyesinde kapsamlı bir reform çağrısını da ihsas eden “Dünya Beşten Büyüktür” sloganı da, bütün bunların üzerine tuz biber ekmiştir. Yükselen Güç olarak Türkiye uluslararası düzen içindeki normların oluşumuna katkı yapmak istemektedir. Öte yandan, Türkiye’nin bazı Ortadoğu ülkelerinde ve Sudan’la Somali gibi sahraaltı Afrika ülkelerinde askeri üsler elde etmesi ya da genel olarak askerî güç bulundurması, emperyalist odaklar açısından endişe kaynağı olurken, Türkiye’nin yeni bir *pax Ottomana* oluşturmaya çalıştığı suçlamalarına kapı aralamıştır.

Son yıllarda uluslararası düzen içinde hâkim konumda olan güçlerin hiç olmadığı kadar özgürlük-güvenlik dengesinde ibreyi güvenlik yönüne çevirmiş olması

Özellikle 11 Eylül terör saldırısı sonrasında ABD ve onu destekleyen devletlerce Teröre Karşı Savaş stratejisi olarak yürürlüğe sokulan politikalar, hem Batılı ülkeler grubu içinde yaşayan Müslüman azınlıkları hem de genel olarak İslam dünyasını hiç olmadığı denli ‘tehdit’ olarak kodlamaya başlamıştır. Söz konusu Batılı devletler, hem ülkeleri içinde güvenlik güçlerine ‘terörizmle mücadele’ kapsamında geniş yetkiler veren yasalar çıkarmışlar hem de BM Güvenlik Konseyi eliyle terörle mücadele bahanesiyle, hâkim güçlere, rahatlıkla suisistimal edebilecekleri geniş bir hareket alanı sağlayan kararların kabulünü sağlamışlardır. Bu durum ise, en azından söylem düzeyinde Batılı hâkim güçlerin şampiyonluğunu yaptığı, demokrasi ve insan haklarının küresel düzeyde yaygınlaştırılması hedefinden daha fazla uzaklaşılmasına zemin hazırlamıştır. Dahası, Soğuk Savaş sonrası dönemde, önlerine ne zaman sandık konsa, Müslüman halkların genelde İslam’ı ve ondan neş’et eden değerleri

parantez içine almayı reddeden 'yerli' siyasî güçleri iktidara getirme eğiliminde oldukları ortaya çıkınca, Batılı mütehakkim güçler, tercihlerini kendi çıkarlarıyla daha uyumlu olan statükodan yana yapmışlardır. Nitekim Arap Baharı sürecinde de bu güçler 'eski düzenin' korunması ya da en azından Arap dünyasındaki siyasî değişimin çok mahdut olması için büyük gayret göstermişlerdir. Bu aktörler demokrasi ve insan hakları konusundaki utanç verici ikiyüzlülüklerini ise Müslüman kimliği merkeze alan siyasî partileri ve hareketleri "dinî köktendincilik" olarak 'soruna dönüştürme' çabasına girmişlerdir. Bütün bunların ötesinde, 21. yüzyılın Batı'nın inişe geçişine, buna karşılık Uzak Asya'nın yükselişine tanıklık etmesi, bu durumun ise Batı dünyasının ontolojik bir güvensizlik içine girmesine sebebiyet vermesi, Batılı mütehakkim güçlerin onlarca yıldır (en azından söylem düzeyinde) şampiyonluğunu yaptıkları değerlere sınırlarını dönmelerinin ardındaki başta gelen unsurlardan birisi olmuştur.

Türkiye'nin Arap Baharı sürecinde Batı'yı ikiyüzlülükle suçlaması

Batılı hâkim güçler, Arap Baharı sürecinde Arap halklarının özgürlük, onur, refah ve adalet arayışında başlattıkları devrimleri ya da devrim girişimlerini engellemek için, ellerinden geleni artlarına koymamışlardır. Türkiye ise bu süreçte nispeten daha tutarlı biçimde tercihini halkların değişim talebinden yana kullanmış ve dolayısıyla genelde devrimleri destekleyici bir konumda olmuştur. (Türkiye, Bahreyn'deki özgürlük yanlısı silahsız kalıkmaya ise destek vermemiştir.) Onlarca yıldır, başka bazı sebeplerin yanı sıra, yeterince demokratik olmadığı gerekçesiyle Avrupa Birliği'ne üye olarak alınmayan Türkiye'nin, 2000'li yıllarda hem kendi dâhilî siyasî rotasının, bazı aksaklıklar olmakla birlikte, genelde demokrasi yönünde ilerlemesi, hem de Arap Baharı sürecindeki nispeten tutarlı tutumu, onun bu süreçte hem Avrupa ülkelerini hem de ABD'yi sert biçimde eleştirmesine imkân sağlamıştır. Türkiye'nin geçmişte her alanda Batı'dan 'ders alan' konumunda olduğu düşünülürse, onun en azından bazı uluslararası meselelerde Batı'ya 'ders veren' konumuna gelmesi, Batı açısından Türkiye'deki mevcut iktidarı oldukça 'itici' hâle getirmiştir. Türkiye'nin Batı'ya yönelik ikiyüzlülük suçlamasını Batılı aktörlerin nispeten güç kaybına uğradığı ve ciddi bir özgüven krizine girdiği bir dönemde yapması, Batı dünyasının 15 Temmuz Darbe Girişimi'ne karşı demokrasi yanlısı bir tutum almaktan kaçınmasındaki en önemli faktörlerden birisi olmuştur.

Türkiye'deki demokratikleşme sürecinin siyasetlesizleşme (*depoliticization*) ile at başı gitmemesi

Uluslararası düzen içinde hâkim konumda olan devletlerin, söz gelimi, komünist sistemlerin çökmesi sonrasında 1990'ların başlarından itibaren Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin (liberal) demokratikleşme sürecini destekledikleri bilinmektedir. Onlar açısından böyle bir destek gayet tabiiydi; çünkü Avrupa kültür ve medeniyet sahasına mensup olmaları itibarıyla, bu ülkelerin Batılı değerler manzumesine ya da Batının küresel hâkimiyetine karşı çıkması pek muhtemel görünmemekteydi. Ne var ki, farklı bir tarihî arka planı ve değerler bütünü olan Türkiye gibi ülkelerde, halkın öncelik ve tahayyülleriyle uyumlu bir demokratikleşme süreci yaşandııkça, hem Batılı değerlerin en azından bir kısmının sorgulanması, hem de Batılı mütehakkim güçlerin uluslararası düzen içindeki başat konumlarına karşı çıkılması mümkün ve muhtemeldi. Nitekim AK Parti iktidarı döneminde Türkiye'de tam da bu yaşanmıştır. Türkiye'nin Tayyip Erdoğan'ın liderliğinde hiç olmadığı denli 'normalleşerek' tarihi kimliğiyle buluşması, onun 'özneleşmesi' ile at başı gitmiştir. Başka bir deyişle, Türkiye'nin Batı'nın telkin ve tavsiyelerine uygun olarak demokratikleşme sürecine girmiş olması, onun kendi tarihsel kimliğini boşlayarak, liberal demokrasiyi baş/ana-gösteren (*master-signifier*) olarak benimseyip, kendisine ait başka değer, tasavvur, yapı ve ilkeler bütününe bu baş/ana-gösterene göre yeniden biçimlendirmesine yol açmamıştır. Yine bu süreçte, Türkiye, Batı dünyası içinde asimile olma ve böylece dış dünyayla ilişkilerinde yüksek politik önceliklerini Avrupa Birliği normlarına ve diplomatik stratejilerine göre belirleme konumuna gelmemiştir. Bütün bunların ardında yatan temel zihni dönüşüm ise, Türkiye'nin AK Parti iktidarı döneminde kendisini giderek bir 'merkez' ülke olarak konumlandırmaya başlamasıdır. Bu gelişme de, uluslararası düzen içindeki mütehakkim güçler açısından, Türkiye'nin 2000'li yıllarda tedricen 'kontrol edilebilir' bir ülke olmaktan uzaklaşması anlamına gelmekteydi.

Türkiye'nin İslam dünyası için 'tehlikeli' bir örneklilik teşkil etmesi

2000'li yıllarda Türkiye'nin yaşamış olduğu siyasî tecrübe, hiç kuşku yok ki, dünyanın her yanındaki Müslüman halklar tarafından ilgiyle izlenmiştir. Bu süreçte Türkiye'de dindar ve yerli olma kaygısı güden sessiz çoğunluğun devletçe bir 'özne' olarak tanınmasının ve onların özlem ve beklentilerinin devleti yönetenlerce dikkate alınmasını mümkün kılan daha fazla demokratikleşmenin -yargı bağımsızlığı, işe alımlarda liyakat ilkesinin gözetilmesi ve ifade özgürlüğü gibi konularda bazı aksaklıklar olmakla birlikte-, kaçınılmaz

olarak, toplumsal sığılık, yabancılaşma, sekülerleşme ve batıcılaşma gibi siyasî, toplumsal ve kültürel çözülmeye yol açmayacağı ortaya çıkmıştır. Türkiye deneyimi, daha fazla demokratikleşmenin pek çok hususta Müslüman halklara önemli yararlar sağlayacağını ortaya koymuştur: Müslüman toplumlar üzerindeki devlet baskısının son bulması ya da en azından azalması; Müslüman ülkelerde kamusal yaşamın salt askerî/güvenlik eksenli söylemlerden arındırılması; yönetimlerin barışçıl yollarla el değiştirmesi; sahip olunan sosyal, kültürel ve entelektüel sermayenin ülke içinde daha verimli bir şekilde kullanılması, v.s. Bütün bunların yanı sıra, İslam dünyasında daha fazla demokratikleşme, Müslüman halkların ortak özlemi olan İslam dünyasına mensup ülkeler arasında Avrupa Birliği benzeri entegrasyon/bütünleşme çabalarına ivme kazandıracaktır. İşte, Türkiye'nin AK Parti iktidarı döneminde hem iç politikada hem de dış politikada yaşamış olduğu yoğun siyasî tecrübe ve hâkim uluslararası düzen içinde elde ettiği daha güçlü konum, İslam dünyasının bu düzen içindeki jeopolitik ve jeokültürel dışlanmışlığına karşı güçlü bir çıkış yolu önermektedir. Türkiye örneğinin İslam coğrafyalarına yayılması durumunda, yeni bir güç bloğu olarak tekemmül etme istidadı taşıyan Müslüman toplumlar, mütihakim güçlerin tüm küresel hesaplarını alt üst edebilecektir.

Sonuç

Carî uluslararası düzenin başat özellikleri bilinmeden ve bu düzenin ne tür gelişmeleri 'kriz' olarak tanımladığı ve neden bazı krizler karşısında kayıtsız kalıp bazılarında hem devletlerin hem de bir kısım uluslararası örgütlerin 'müdahil' tutum aldığı meselesi ortaya konmadan, 15 Temmuz Darbe Girişimi karşısındaki uluslararası sessizliği anlamak mümkün olmaz. Kuşku yok ki, mevcut uluslararası düzenin âdil, kapsayıcı ve hakkaniyetli olmasını önleyen esaslı bazı çarpıklıkları vardır. Bunların başta gelenleri, bu düzen içinde söylem-eylem uyumsuzluğunun olması, düzenin statükocu olması, 'demokratik' olmaktan uzak oluşu, güç-eksenli olması, Batı hegemonyasını tahkim etmesi, negatif (menfi) barış anlayışına yaslanması, dinleri, Batı-dışı medeniyetleri ve geleneksel değerleri dışlaması, ve küresel ekonomi-politiğin gölgesi altında olmasıdır. Dolayısıyla böyle bir uluslararası düzenin uluslararası krizler karşısında tutarlı ve ilkeli davranmasını beklemek herhâlde aşırı iyimserlik olacaktır. Uluslararası düzenin 'kriz' olarak tanımladığı sorunlar ya da gelişmeler silsilesi, genelde, bu düzen içindeki mütihakim güçlerin çıkar ve öncelikleri açısından 'tehlike' oluşturduğu ölçüde 'yönetilmesi gereken bir kriz' olarak görülür. Buna karşılık, Batı-dışı dünyadaki halkların kahir ekseriyetince 'kriz' olarak görülen askerî müdahaleler, askerî darbeler, ülke-içi dış kaynaklı kirli operasyonlar veya yoksulluk ve yüksek çocuk

ölümleri gibi olgular, çoğu zaman uluslararası düzen içindeki başat aktörlerce bir 'kriz' olarak görülmez. Bu anlamda, hâkim uluslararası düzenin gözüyle bakıldığında, 'kriz' olarak nitelenmesi gereken gelişme, 15 Temmuz Darbe Girişimi değil, aksine AK Parti iktidarının bir süredir dış dünya ile ilişkilerinde 'eksen değiştirmekte' olduğuna dair gözlemler, Türkiye'nin mevcut uluslararası düzene yönelik 'rahatsız edici' itirazları ve bağımsız bir merkez güç olma arayışlarıdır. Bu tebliğde Türkiye'ye yönelik olarak hâkim güçlerin söz konusu kaygılarının ihsas ettiği bakış açısını, Türkiye'nin daimî olarak, bizim ifademizle, bir nevi 'proto-kriz' alanı olarak tasvirinde görmekteyiz.

Hâkim küresel düzen içinde başat konumda olan aktörler, Batı-dışı coğrafyalarda özgür seçimleri hemen her zaman 'kullanışlı' partileri ve liderleri iktidara getirmesi hâlinde destekleme eğiliminde olmuştur. Bilhassa ABD ve Avrupa Birliği gibi önde gelen aktörler, Türkiye'ye, kendi küresel ve bölgesel çıkarları için *araçsallaştırıldığı* ölçüde kıymet vermektedir. Buna karşı duracak iktidarların yönettiği Türkiye ise, 'tehlikeli', 'kestirilemez' ve o nedenle 'istenmeyen' bir aktör konumundadır. Bu yönüyle de, AK Parti yönetimindeki Türkiye, epeyi bir zaman önce, hâkim uluslararası düzence bertaraf edilmesi gereken bir 'tehdit' olarak kodlanmıştır. AK Parti benzeri iktidarların 'şeytanlaştırılması' ise Batılı ideolojik aygıtlar ve medya için, tâbiri câizse, 'çocuk oyuncağıdır'. Türkiye'deki 15 Temmuz Darbe Girişimi ve Batılı mütehakkim güçlerin buna yönelik tepkisizliği bu acı gerçeği bir kez daha ortaya koymuştur.